

مدرسه علمیه اسلامی شناسی حضرت زهرا (سلام الله علیها)
شهرستان مشهد

عنوان مقاله:

راه فطرت، رویکردی نو به اصول عقاید

گروه تفسیر و علوم قرآنی

استاد راهنما

سرکار خانم مریم توحیدی

محققان

نیره تاجیک، اعظم رحیمی، شکوفه چگینی، بی بی وحیده هاشمی

بهار ۱۳۹۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده

عقاید انسان، شالوده و اساس اخلاق و اعمال او است؛ بنابراین سؤال از بهترین راه تبیین و اثبات اصول عقاید، پرسشی بنیادین است و به اندازه خود اعتقادات، ارزشمند و حساس است. دانشمندان علم کلام و فلسفه همواره از راه‌های حس، عقل و شهود (راه فطرت) برای اثبات عقاید استفاده نموده‌اند؛ ولی «راه شهود» کمتر مورد توجه بوده است؛ درحالی که این راه در عین سادگی و عمومیت، حجتی مستقل، مسیری متقن، عمیق و علمی است که با ترازوی عقل، نقل و علوم قطعی قابل ارزیابی است.

امروزه که نابسامانی‌های جامعه بشری، سبب پوشیده شدن فطرت انسانها شده، ضروری است تا مهم‌ترین، پرسش‌های ذهن آدمی از اصول اعتقادی (خدانشناسی، معاد، عدل و ولایت) از «راه فطرت» بیان و هر یک با دلایل شهودی و شهودی-عقلی اثبات شود و این نوشتار به همین هدف و به روش کتابخانه‌ای و تحلیلی نگاشته شده است.

نتیجه: هر انسانی اصول عقاید را بطور فطری (غیر اکتسابی) درون خود می‌یابد و اثبات آن هم از عهده فطرت بر می‌آید.

کلید واژه: فطرت، راه فطرت، اصول عقاید، دلایل شهودی

مقدمه

همه اندیشمندان معتقدند باورهای انسان، سعادت یا شقاوت او را رقم می زند، اساس و بنیان دین نیز عقاید است و اخلاق و احکام که دو رکن دیگر دین هستند؛ بر آن بنا شده‌اند؛ بنابراین بحث از عقیده، اهمیت و ارزش به سزایی دارد؛ زیرا اخلاق، رفتار و گفتار انسان ها بر عقایدشان مبتنی است. با توجه به این مطالب، مهمترین سؤال این است:

بهترین راه برای تبیین و اثبات مباحث اعتقادی کدام است؟

از صدر اسلام تا کنون دانشمندان علم کلام و فلسفه از راههای مختلفی همچون حس، عقل، نقل و شهود – که نام دیگر آن، راه فطرت است – برای اثبات عقاید استفاده نموده اند. از میان این راهها، «راه فطرت» کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

فطرت از «فطر» در لغت به معانی خلق و ایجاد و در اصطلاح، «بینش شهودی» و «گرایش آگاهانه» نسبت به کمال مطلق (خداوند) است. اصول عقاید فطری، معارفی است که در نهاد و ذات آدمی وجود دارد و فطرت به عنوان یکی از «راههای معرفت»، توان اثبات وجود حق تعالی، معاد، عدل، نبوت و امامت (اصول پنجگانه دین) را نیز دارد.

فطرت از موضوعاتی است که در طول تاریخ، مورد توجه ادیان آسمانی و اندیشمندان شرق و غرب بوده است.

واژه «فطرت» در قرآن کریم تنها یکبار استعمال شده است. در کتاب های حدیثی، همچون نهج البلاغه، اصول کافی، بحار الانوار، توحید صدوق و... از موضوع فطرت با واژگان دیگری مانند صبغه الله^۱، معرفت^۲، میثاق^۳، طینت^۴ و شاکله^۵، و... هم یاد شده است

۱. ر. ک: برقی، احمد بن محمد بن خالد، المحاسن؛ ج ۱، باب ۲۴، ص ۲۳۷.

۲. ر. ک: همان، المحاسن؛ ج ۱، باب ۲۴، ص ۲۴۱، ح ۲۲۴.

۳. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی؛ ج ۲، ص ۸، ح ۲ (ر. ک: سید قطب، فی ظلال القرآن؛ ج ۳، ص ۱۳۹۱/صالح، صبحی، نهج البلاغه؛ ص ۷۵).

۴. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی؛ ج ۲، باب طینه المومن و الکافر، ص ۲ (ر. ک: مازندرانی، ملا صالح، شرح کافی، ج ۸، ص ۴، تعلیقه ابوالحسن شعرانی).

۵. ر. ک: الطبرسی، ابو علی حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن؛ ج ۶، ص ۲۸۶-۲۸۷؛ مجلسی، محمدباقر، مرآة العقول؛ ج ۷، ص ۷۷، ح ۴.

در قرون گذشته اندیشمندانی مانند ابن طاووس، علامه مجلسی و ملاصدرا و از معاصران مرحوم آیت‌الله شاه آبادی، علامه طباطبائی، امام خمینی و آیت‌الله جوادی آملی در این بحث، قلم زده‌اند؛ همچنین پایان نامه‌ها و مقالات بسیاری در این زمینه به رشته تحریر در آمده است.^۱

در غرب هم برخی فلاسفه، روانشناسان، دانشمندان علوم اجتماعی و تربیتی به موضوع فطرت توجه نموده‌اند. بنابراینچه گذشت، درباره فطرت گرچه تحقیقاتی انجام شده، اما در این مورد به ویژه در «اثبات عقاید از راه فطرت»، کتابی مستقل وجود ندارد.

امروزه که ناهنجاری‌های جامعه بشری سبب پوشیده شدن فطرت انسانها شده، بسیار لازم و ضروری است تا مباحث اعتقادی از «راه فطرت» بیان و اثبات شود. این نوشتار به همین هدف و به روش کتابخانه‌ای-تحلیلی نگاشته و سعی شده اصول عقاید پنجگانه با دلایل شهودی و شهودی-عقلی اثبات گردد.

۱. ر. ک: گرجیان، محمد مهدی، فطرت و عشق از منظر آیت‌الله شاه آبادی و امام خمینی؛ قیسات، ش ۳۶، ص ۳۹، ۱۳۸۴/ نجفی افزا، مهدی، فطرت در آینه قرآن و برهان؛ پژوهشنامه قرآن و حدیث، ش ۳، ص ۵۸، ۱۳۸۶/ موسوی فراز، محمدرضا، فطرت خداجویی و نقش آن در تربیت انسان؛ رواق اندیشه، ش ۱۲، ص ۴۷، ۱۳۸۱/ سایت پایان نامه‌ها.

دین و... و دلایل نقلی، مثل آیه ولایت و اولوالامر و روایت ثقلین، مستدل شده است.^۱ شرح و بسط این ادله از مجال این نوشتار خارج بوده و در کتب کلامی ذکر شده است.

نتیجه گیری:

- ۱- اثبات اصول عقاید از راه فطرت بهترین راه اثبات عقاید است؛ زیرا همگانی، آسان، خطا ناپذیر و دارای ملاک عقلی و نقلی است.
- ۲- راه فطرت حجتی مستقل است.
- ۳- اعتقاد به هدفمندی خلقت، حق تعالی، معاد، عدل، نبوت و امامت را همه انسانها به طور فطری (غیر اکتسابی) درون خود دارند.
- ۴- اثبات وجود حق تعالی، معاد، عدل و ... نیز از عهده‌ی فطرت برمی آید.
- ۵- اثبات عقاید از راه فطرت مبحثی برون دینی است.
- ۶- عشق به کمال مطلق و تنفر از نقص دو امر فطری مهم هستند که برای اثبات همه اصول عقاید از آنها استفاده می شود.
- ۷- «ولایت» حد جامعی برای دو اصل نبوت و امامت است؛ بنابراین، ادله فطری اثبات آن دو را می توان تحت یک عنوان قرار داد.

الحمد لله رب العالمین بهار ۹۶

۱. ر. ک: علامه حلی، جمال الدین، کشف المراد؛ شرح تجرید الاعتقاد، ترجمه ابو الحسن اشعری، ص ۴۶۰/ مطهری، مرتضی، امامت و رهبری؛ ص ۹۲، ۹۳/ مصباح یزدی، محمد تقی، اصول عقاید (۲) راهنما شناسی، ص ۴۲۲-۴۵۷/ سبحانی، جعفر، الهیات و معارف اسلامی، ص ۳۹۱-۴۲۴.

فهرست منابع:

- * قرآن کریم.
- * نهج البلاغه. صبحی صالح
- * صحیفه سجادیه
- ۱. ابن بابویه، محمد بن علی، توحید صدوق، تصحیح: هاشم حسینی، قم: جامعه مدرسین، ۱۳۹۸.
- ۲. ابن فارس، مقایس اللغة.
- ۳. ابن منظور، لسان العرب.
- ۴. امید، مسعود، نظریه فطرت؛ نشریه معرفت فلسفی، سال ۵، ش ۴.
- ۵. برقی، احمد بن محمد بن خالد، المحاسن؛ ج ۱، باب ۲۴
- ۶. برنجکار، رضا، معرفت عدل الهی، تهران، نشر نیا، ۱۳۸۵.
- ۷. جعفری، محمد تقی، فلسفه و هدف زندگی.
- ۸. جوادی آملی، عبد الله، شمیم ولایت، چ ۵، قم، اسراء، ۱۳۸۸.
- ۹.، ولایت فقیه، چ ۹، قم، اسراء، ۱۳۸۹.
- ۱۰.، تفسیر انسان به انسان، قم، چ ۵، اسراء، ۱۳۸۹.
- ۱۱.، ادب فنای مقربان؛ ج ۲ و ۳، چ ۵، قم، اسراء، ۱۳۸۸.
- ۱۲.، توحید در قرآن، قم، اسراء، ۱۳۸۳.
- ۱۳.، فطرت در قرآن، چ ۳، قم، اسراء، ۱۳۸۴.
- ۱۴.، معاد در قرآن، ج ۴، چ ۶، قم، اسراء، ۱۳۸۸.
- ۱۵.، تبیین براهین اثبات خدا، چ ۴، قم، اسراء، ۱۳۸۴.
- ۱۶. خمینی، روح الله، شرح چهل حدیث، چ ۹، موسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی، ۱۳۷۵.
- ۱۷.، تحریر الوسیله؛ ترجمه علی اسلامی.
- ۱۸.، تقریرات فلسفه؛ قم: موسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی، بی تا.
- ۱۹.، شرح حدیث جنود عقل و جهل، قم: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۲.

۲۰.، صحیفه امام؛ ج ۱۲. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۲.
۲۱. دورانت، ویل، تاریخ تمدن؛ ترجمه: ابوالقاسم طاهری، ج ۲.
۲۲. دیانی، محمود، معنای زندگی از منظر سید محمد حسین طباطبایی؛ پژوهش‌های فلسفی - کلامی، ش ۴۸.
۲۳. راغب اصفهانی، حسین، مفردات راغب، بیروت، دارالعلم، ۱۴۱۲ق.
۲۴. ری شهری، محمد، مبانی شناخت، قم: موسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، ۱۳۸۸.
۲۵. سایت پایان نامه‌ها.
۲۶. سبحانی، جعفر، الهیات و معارف اسلامی، تهران: موسسه سید الشهداء.
۲۷. سید قطب، فی ظلال القرآن؛ بیروت - قاهره، دارالشروق، ۱۴۱۲.
۲۸. شاه آبادی، محمد علی، رشحات البحار، نهضت زنان مسلمان، بی جا، ۱۳۶۰.
۲۹. شریعتی سبزواری، محمد باقر، تحریری بر اصول فلسفه و روش رئالیسم، موسسه بوستان کتاب قم، چاپ: دوم، ۱۳.
۳۰. صدوق، محمد بن علی، التوحید؛ تصحیح: هاشم حسینی، قم: جامعه مدرسین، ۱۳۹۸ق.
۳۱. طباطبایی، محمد حسین، قرآن در اسلام. قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۸.
۳۲.، المیزان؛ ترجمه: محمد باقر موسوی، چ ۵، دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین قم، ۱۳۷۴،
۳۳.، بدایة الحکمة. قم: جامعه مدرسین، ۱۴۲۰.
۳۴. الطبرسی، ابو علی حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن؛ تحقیق: محمد جواد بلاغی، چ ۳، تهران: انتشارات ناصر خسرو، ۱۳۷۲ ش
۳۵. طوسی، نصیر الدین، کشف المراد، شرح علی محمدی.
۳۶. علامه حلی، جمال الدین، کشف المراد؛ شرح تجرید الاعتقاد، ترجمه ابو الحسن اشعری.
۳۷. فرانکل، ویکتور، خدا در ناخودآگاه؛ ترجمه ابراهیم یزدی.
۳۸. فیض کاشانی، محسن، علم الیقین؛ ج ۲.
۳۹. فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر، چ ۲، قم، موسسه دار الهجرة، ۱۴۱۴.

۴۰. قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر القمی؛ تحقیق: طیب موسوی جزایری، چ ۳، قم: دار الکتاب، ۱۳۶۳.
۴۱. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی؛ ترجمه جواد مصطفوی، تهران، کتابفروشی علمیه اسلامی، ۱۳۶۹.
۴۲. کمپانی زارع، مهدی، سیری در جغرافیای مسأله‌ی معنای زندگی؛ (سایت اطلاعات حکمت و معرفت).
۴۳. گرجیان، محمد مهدی، فطرت و عشق از منظر آیت الله شاه آبادی و امام خمینی؛ قیسات، ش ۳۶.
۴۴. مازندرانی، ملا صالح، شرح الکافی الاصول و الروضه؛ ج ۴ و ۸.
۴۵. مجتهدی، کریم، فلسفه نقادی کانت.
۴۶. مجلسی، محمدباقر، مرآة العقول؛ تصحیح هاشم رسولی محلاتی، چ ۲، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۰۴.
۴۷. مصباح یزدی، محمد تقی، اصول عقاید (۲) راهنما شناسی، قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه، ۱۳۶۷.
۴۸. مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن؛ ج ۸ و ۱۳.
۴۹. مطهری، مرتضی، آشنایی با قرآن؛ ج ۸، قم: صدرا.
۵۰.، امامت و رهبری، چ ۳۳، قم: صدرا، ۱۳۷۰.
۵۱.، عدل الهی، چ ۲۳، تهران: صدرا، ۱۳۷۱.
۵۲.، مجموعه آثار؛ ج ۳، قم: صدرا.
۵۳. مظفر، محمد رضا، بداية المعارف فی شرح عقاید الامامیه؛ محاضرات سید محسن خرازی، چ ۲، قم: موسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۶.
۵۴.، المنطق، تحقیق و تعلیق علی حسینی، قم، ۱۳۸۱.
۵۵. مکارم شیرازی، ناصر، پنجاه درس اصول عقاید برای جوانان، چ ۹، قم: مدرسه امام علی ابن ابی طالب، ۱۳۷۶.
۵۶.، معاد و جهان پس از مرگ، قم: سرور، ۱۳۷۶.
۵۷.، معرفه العدل الالهی.
۵۸.، معمای هستی، چ ۱۸، قم: نسل جوان، ۱۳۸۸.
۵۹. موسوی فراز، محمدرضا، فطرت خداجویی و نقش آن در تربیت انسان؛ رواق اندیشه، ش ۱۲.

۶۰. نجفی افزا، مهدی، فطرت در آینه قرآن و برهان؛ پژوهشنامه قرآن و حدیث،

ش ۳.

۶۱. هاشمی نژاد، عبدالکریم، اصول پنجگانه‌ی اعتقادی، ج ۱.